Kultúrtörténet

A ligeti „csodaváros”

Amit nem mutattak be Cynematoscope Ős-Budavárában

Hetvenöt esztendővel ezelőtt, 1896 júniusában már az egymilliomodik látogatót köszöntötték a millenniumi kiállításon. A zajos ünneplésnek az volt az alig titkolt célja, hogy az érdeklődést tovább fokozzák e „minden idők legpompásabb” látványossága iránt, amelynek előkészületei két esztendőnél is hosszabb időt vettek igénybe. Hat hónap alatt, november 4-ig, amíg a kiállítás nyitva tartotta kapuit, közel három és fél millió vendég — hazaiak és külföldiek — fordult meg területén.

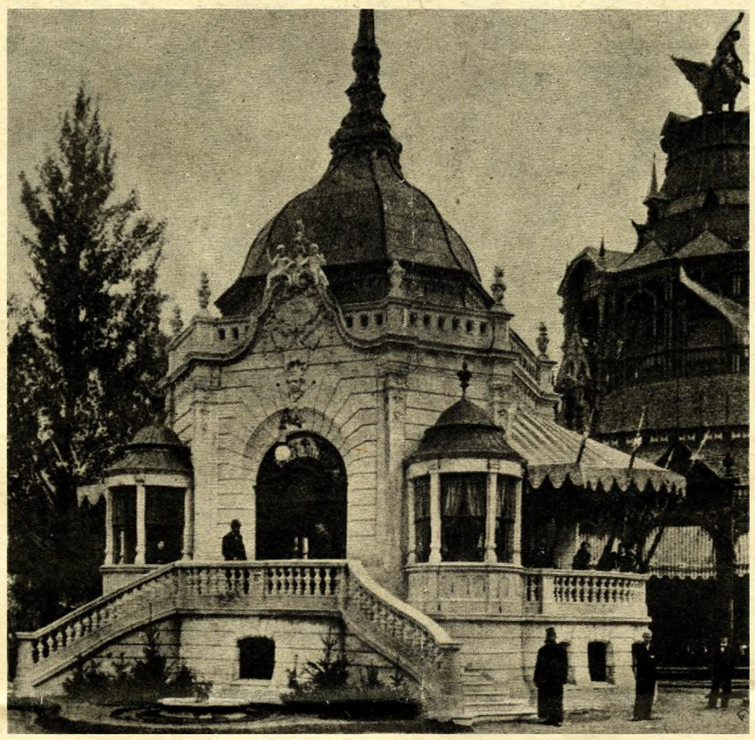
Pusztuló fák

1893. november 19-én új hírlap jelent meg a pesti utcákon, a „Millennium”, amelynek hivatása — mint egy korabeli dokumentum megindokolja — „az olvasó közönséget az 1896-ki ezredéves kiállítás előmunkálatairól és egyes mozzanatairól értesíteni és a kiállítókat minden irányban tájékoztani”.

A kiállítás az ezredéves ünnepségeknek szerves része, némelyek szerint „csúcsa” volt. Az ország urai valamiféle szent megbékélést hirdettek, amely egyesíti a legjobb erőket, felfüggeszti a viszálykodást és egy soha nem látott békés időszakot hoz el. Ebből az általánosnak mondott megbékélésből, csaknem idillből kifelejtették azonban a szomszédos népeket és az ország akkori területén élt nemzetiségeket, kihagyták a munkásosztályt is, amely ezekben az években már egyre öntudatosabban hallatta hangját.

Ilyen történelmi háttérrel rendezték meg a nemzet ezeresztendős fennállásának ünnepségsorozatát. A főváros mindebből hasznot húzott. Hatalmas építkezések kezdődtek. Az előkészületek már a kiállítást megelőző években elkezdődtek. A kiállítás helyéül a Városligetet jelölték ki, ezt a természeti szépségekben gazdag területet, amelyhez emberi kéz addig alig nyúlt még, csaknem rezervátumszerűen őrizte a múltat. (Annál több bajt, keserűséget okoztak a kiállítás előkészületei. Egyik-másik hírlap felpanaszolta például, hogy százával irtják a fákat. A „Millennium”, a kiállítás félhivatalos lapja válaszul ezt írta 1895. augusztus 10-i számában: „Egyes lapok nemrég közölték, hogy a kiállítási építkezések következtében a Városligetben eddig 7827 fát vágtak ki. Mint azonban a legmegbízhatóbb forrásból értesültünk, mai napig nem lett több mint 700 fa kivágva.”)

Hatalmas feladat volt a „csodaváros” felépítése kőből és fából, vasból és papírból. Olyan keretet

A KIÁLLÍTÁS EGYIK RÉSZLETE

A főváros mindebből hasznot húzott

igyekeztek kialakítani, amelyben az ország keresztmetszetét tudják majd felmutatni: az egyre fejlődő ipart, a mezőgazdaságot, de a művészeteket is, mindazt, ami az országot reprezentálja.

Már a tervezés korai időszakában is elhangzottak kifogások, kételyek és pesszimistának mondott jóslatok: szükséges-e mindez, a rendelkezésre álló hatalmas összeget és roppant energiát nem volna-e helyesebb a város fejlesztésére, az elhanyagolt peremkerületek kiépítésére, a nyomor enyhítésére fordítani? A hivatalos Magyarország urainak azonban szükségük volt erre a kiállításra, amelynek céljára 118 674 négyzetméter területet fordítottak, ahol 165 épületet emeltek. Az építési költség 4 656 020 forint volt.

A legnagyobb gondot az állandó helyiségek felépítése jelentette, amelyek nem fából és papírmaséból készültek, s a kiállítás után még évtizedeken, sőt évszázadokon át eredeti rendeltetésüknek megfelelően használhatók. Két ilyen, reprezentatív épület terve is felvetődött: a Műcsarnoké és a Szépművészeti Múzeumé. A kettő közül a kiállítás esztendejére csupán az egyik valósult meg. 1894. január 10-én tárgyalta a főváros illetékes bizottsága a Műcsarnok ügyét:

„A főváros pénzügyi bizottsága folyó hó 3-án tárgyalta az új műcsarnok ügyét és a bizottság teljes dicséretére legyen mondva, eltért a tanács múltkori javaslatától és a műcsarnok részére megszavazta a kért területet, mely az Andrássy-út jobb oldalán és Stefánia-út és Aréna-út által határoltatik. Eltekintve attól, hogy a fővárosnak morális kötelessége a kiállítási igazgatóságnak munkáját amennyire lehet megkönnnyíteni, a főváros önmagát is emeli, midőn a ma már úgy is jellegét vesztett Városligetet egy impozáns épülettel gazdagítja, melynek létezése semmiben sem alterálja egy állandó műcsarnoknak később a város belső területén leendő felépítését.”

Annyiban tévedett csak ez a jóslat, hogy a Műcsarnok épülete itt vált véglegessé, s néhány évtized alatt a városnak ez a része már belső területté lett. Ami viszont a Szépművészeti Múzeumot illeti, a tervek és a jó indulás után itt megtorpanás következett be. 1894 őszén még ezt olvashattuk a lapokban:

A földalatti

„A millenniumi alkotásoknak egyik legnagyobbika lesz kétségkívül a szépművészeti múzeum, amelyre az 1895—1900. évi költségvetésekbe 3 200 000 frtot kell fölvenni. Ezt a városligetben a mostani »wurstl-práter« helyén építik föl s föladata lesz az emberi elme legkiválóbb művészi alkotásainak összegyűjtése s a képzőművészet fejlesztése. A művészeti múzeum 10 000 négyszögméter területre épülne s költségvetését 1 200 000 forintra praelimnálták.”

1906-ban avatták fel a Szépművészeti Múzeumot, amikor az ezredéves kiállításnak már csak emlékei voltak, meg néhány olyan létesítmény, amely időre elkészült. Közöttük volt az Iparművészeti Múzeum, a Vígszínház, a millenniumi emlékmű (amely egyben a kiállítás kapuja, díszes bejárata is volt), a Vajdahunyad vára és az a vashíd, amely a ligeti tó fölött ível át ma is. S természetesen a földalatti villamos, amely az érdeklődők ezreit repítette ki a helyszínre a város szívéből. A lapok 1894. szeptember 1-én adták hírül:

„Megtörtént az első kapavágás... Az ok nélkül kételkedők immár saját szemükkel szerezhetnek meggyőződést arról, hogy az Andrássy-út alatt tényleg épül a villamos vasút s hogy a róla keringő hírek a valóságnak megfeleltek. Az építkezés legelső munkálatát egyébiránt már a múlt héten megkezdték az Epreskert-utcza melletti nagy kút ásásával, mely a talajvíz levezetésére szolgál.”

Tizenöt hónap múlva, 1895. november 10-én pedig már ezt olvashatták a pestiek:

„A lassan döczögő, ósdi lóvasúti kocsik négy-öt hónap múlva teljesen el fognak tűnni Budapest főváros egy részének látóhatáráról. A közúti vaspályatársaság most már nem is gőz, hanem villamos erővel fogott az átalakítási munkálatokhoz, hogy a millenniumi ünnepélyek megkezdésekor, a kiállítás megnyitásakor már azok a csinos, fürge és gyors villamos kocsik közlekedjenek az utczákon.”

Folyt a pezsgő, a véget nem érő dáridó a kiállítás gigászi méretű szórakoztató kombinátjában, az Ős-Budavárában. Ezt az „eredeti és nagy” látványosságot közvetlenül az állatkert mellett, a cirkusz tőszomszédságában, 70 000 négyzetméter területen építették föl, s mint a hirdetésekben is olvasható volt „Ábrázolja a régi budai várat, a hogy 200 évvel ezelőtt a török hódoltság idején állott, régi házaival és kevert népével. Főbejárat (a cirkusz mellett) régi bástyakapu a budai vár nyugati oldalán állott fehérvári kapu hű utánzata. A kapun túl van a vár előudvara (jobbról kerékpárszín). Minden látogatónak névre szóló okmányt állít ki és nevét is közli a másnap megjelenő Ős-Budavára című hírlapban a Kosmos műintézet ott felállított nyomdája. Balról hatalmas homlokzattal a régi budai városháza, földszintjén átjáró oszlopcsarnokkal, fönt, a budai vár címerével. Grand Café Ős-Budavára. A tér jobb oldalán a sarkon áll a török ház. Tükör labirintus és hárem...”

A zenét — egyebek közt Serly Lajos és szalonzenekara szolgáltatta. Itt pergették az első filmeket — amelyeket akkor Cynematoscope néven hirdettek — „félóránként változó műsorral”; ebben a díszlet-városban mutatkozott be a kor új találmánya: a mozi!

Mi maradt meg?

1896. május elsején nyitották meg az ezredéves kiállítást, Ferenc József császár-király jelenlétében. A korabeli tudósítások szóözönében nem könnyű eligazodni: a felsőfokú jelzők, a szóvirágok, a romantikus mondatfüzérek alig engednek reális bepillantást a tényleges történetbe. („Hatalmas térség, közepén bíborpiros sátor, a háttérben az óriási iparcsarnok, itt esik meg a kiállítás megnyitásának nagy ünnepe. Szürke égbolt borul reánk. Kívülről behallatszik az izgató zsivaj, a várakozók, őrködők, érkezők zsongása. Ezernyi hang vegyül össze. Kocsirobogás, patkócsattogás, kardcsörömpölés, egy-egy rikoltás, vezényszó, trombitaharsogás hatalmas zsongássá egyesülnek, mely betölti a levegőt és elfekszik az ünneplő nagy város fölött.”)

Mindebből kevés maradt fenn az utókor számára. Legfeljebb néhány középület, a földalatti villamos és a mozi, amely azóta nagykorúvá vált.